

*Соф'їн Михайло Ігорович,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяно шкоду, є пріоритетною у системі цінностей, що знаходяться під правовою охороною держави. Чільне місце у забезпеченні правової охорони потерпілих належить слідчим - службовим особам, уповноваженим в межах компетенції, передбаченої КПК, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень.

Саме на цих суб'єктів сторони обвинувачення, відповідно до ч. 2 ст. 92 КПК України, покладається обов'язок збирати, перевіряти та оцінювати докази з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Тобто вони зобов'язані доказувати обставини, передбачені ст. 91 КПК України, які становлять предмет доказування. Від дій слідчого певною мірою залежить чи буде відшкодована шкода, завдана кримінальним правопорушенням, у певному кримінальному провадженні та в якому розмірі.

Значну роль у цьому процесі відіграють роз'яснення підозрюваному його прав. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 42 КПК України підозрюваний, обвинувачений має право бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені цим Кодексом, а також отримати їх роз'яснення. Одним із таких роз'яснень, на наш погляд, мають бути відомості про можливі наслідки відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

На реалізацію цього права спрямоване положення ч. 8 ст. 42 КПК України відповідно до якого підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки одночасно з їх повідомленням особою, яка здійснює таке повідомлення. У пам'ятці розкриваються права та обов'язки підозрюваного відображені в Конституції України від 28 червня 1996 р.,

Кримінальному процесуальному кодексі України від 13 квітня 2012 р., Законі України «Про почесне ув'язнення» від 30 червня 1993 р., Положенні про порядок короткотривалого затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину від 13 липня 1976 р.

Одне із положень цієї пам'ятки наголошує на тому, що на всіх стадіях кримінального провадження підозрюваний має право примиритися з потерпілим і укласти угоду про примирення. У передбачених законом України про кримінальну відповідальність та КПК України випадках примирення є підставою для закриття кримінального провадження. Однак цим не вичерпуються усі можливі наслідки відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Тому роз'яснення має бути набагато ширшим. Слідчий повинен розкрити усі можливі наслідки відшкодування і невідшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Від того наскільки чітко і переконливо він це зробить залежить реальність та результативність відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Підозрюваний інколи не в повній мірі усвідомлюють переваги позитивних посткримінальних дій у вигляді кримінально-правового та кримінально процесуального заохочення (звільнення від кримінальної відповідальності, пом'якшення покарання, призначення узгодженого покарання, призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням).

Слідчий має роз'яснити підозрюваному, що добровільне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням може бути:

1. Враховане судом під час призначення покарання. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди є обставиною, яка пом'якшує покарання. Тобто суд у разі відшкодування такої шкоди має змогу призначити винному менш суворий вид основного покарання у межах санкції відповідної статті Особливої частини КК України, призначити покарання ближче до його нижчої межі, а в певних випадках - нижче від найнижчої межі, встановленої у санкції статті Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за цей злочин, не призначити додаткового покарання, що передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України як обов'язкове.

2. Однією з умов звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України), примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України), а також окремих спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 45 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення злочину широко покалася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Відповідно до ч. 1 ст. 46 КК України особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

У ч. 4 ст. 289 КК України встановлено звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом для особи, яка вперше вчинила дії, передбачені ст. 289 КК України (за винятком випадків незаконного заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства до потерпілого чи погрозою застосування такого насильства), але добровільно заявила

про це правоохоронним органам, повернула транспортний засіб власнику і повністю відшкодувала завдані збитки.

Відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, у певних випадках має бути зроблене до притягнення до кримінальної відповідальності, тобто до моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 3 ст. 175 КК України особа звільняється від кримінальної відповідальності за невилплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам.

Відповідно до ч. 4 ст. 212 КК України особа, яка вчинила діяння, передбачені ч. 1, 2, або діяння, передбачені ч. 3 (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) ст. 212 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Схожі положення містить ч. 4 ст. 212-1 КК України: особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені ч. 1 або 2 ст. 212-1, звільняється від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а також відшкодувала шкоду, завдану фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування їх несвоєчасною сплатою (штрафні санкції, пеня).

3. Є однією з умов укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, а також угоди між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості.

При цьому слід відмітити, що слідчий не може проводити домовленості стосовно угоди про примирення.

Угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. Укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, не допускається (ч. 3 ст. 469 КПК України).

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена у провадженні щодо:

- 1) кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів;
- 2) особливо тяжких злочинів, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України за умови викриття підозрюваним чи обвинуваченим іншої особи у вчиненні злочину, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, якщо інформація щодо вчинення такою особою злочину буде підтверджена доказами.

Угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим може бути укладена щодо кримінальних проступків, злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. Укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні, в якому бере участь потерпілий, не допускається (ч. 4 ст. 469 КПК України).

Слідчий, прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення (ч. 7 ст. 469 КПК України).

До змісту угоди про примирення, відповідно до ч. 1 ст. 471 КПК України, входить розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, строк її відшкодування чи перелік дій, не пов'язаних з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення.

Водночас в угоді про визнання винуватості, відповідно до ч. 1 ст. 472 КПК України, зазначаються умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у вигляді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення.

Наслідком укладення та затвердження угоди про примирення для потерпілого є позбавлення права вимагати в подальшому змінювати розмір вимог про відшкодування шкоди (п. 2 ч. 1 ст. 473 КПК України).

Слідчий має також пояснити, що відповідно до положень ст. 67 КК України, тяжкі наслідки, завдані злочином є обставиною, що обтяжує покарання.